

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Arş. Gör.
Sema AYAZ

Ankara Hacı Bayram Veli Üni.
Edebiyat Fak.
Tarih Bölümü

sema.ayaz@hbv.edu.tr

 0000-0001-9133-998X

 10.56387/ahbvedebiyat.1297459

Gönderim Tarihi: 29.06.2023

Kabul Tarihi: 03.09.2023

Alıntı: AYAZ, S. (2023) "Hitit Toplumunda Tanrıları Teskin Üzerine Bir İnceleme". *AHBVÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (9), 83-94.

HİTİT TOPLUMUNDA TANRILARI TESKİN ÜZERİNE BİR İNCELEME

ÖZ: Hititler kendilerini "bin tanrılı halk" olarak tanımlayarak dinin hayatlarındaki yeri ve önemine dair oldukça samimi bir bilgi vermişlerdir. Elbette ki tanrı sayıları net olarak bin değildir belki ama bu tanımlı doğrulayacak kadar da çok tanrıya inanmaktadırlar. Hititlere göre tanrı ve insan arasındaki ilişki "efendi-köle" ilişkisine benzetilmekte, Hitit dininin özü de "tanrıları memnun etme" anlayışına dayanmaktadır. Bu anlayış doğrultusunda tanrıların memnuniyetini elde edip onların gazabından korunabilmek için bazı kurallar çerçevesinde hayatlarını idame ettirmektedirler. Bu kurallardan bazıları bayramları eksiksiz kutlamak, tanrıların kızgınlığına sebep olabilecek davranışlardan sakınmaktır. Hititler tarafından insanlar gibi algılanan tanrıların yeme-içme, barınma ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçları da insanlar tarafından karşılanmalıdır. Hititler aynı zamanda "tanrının evi" olarak düşündükleri tapınaklar inşa etmişlerdir. Hititlerin tanrıları için inşa ettikleri tapınakların sadece dinî faaliyetlerin gerçekleştirildiği mekânlar olmadığı anlaşılmaktadır. Bu tapınaklar aynı zamanda sosyo-ekonomik bir yapılanmayı içeren kuruluşlardır. Bu çalışmada incelenmiş olan "Tapınak Görevlilerine Yönelik Direktif Metni" de tapınakların çok yönlü yapısının düzgün bir şekilde işleyebilmesi için görevlilere rehberlik etmek amacıyla hazırlanmıştır. Bu direktiflerde, tanrıya karşı yapılacak hizmetlerin ihmal edilmemesi önemli bir yer tutar. Aynı zamanda tanrının hayvanlarının, tarlalarının ve ona ait olan eşyaların kullanılması veya suistimali kaçınılması gereken durumlar olarak ifade edilmiştir. Aksi takdirde bu uyarılara uymamanın neticesi tanrının gazabına uğramaktır. Hem tanrıya yapılacak hizmetlerin eksiksiz yerine getirilmesi hem de tapınağın işlevselliğinin korunması ve güvenliğinin sağlanması direktifte yer alan önemli başlıklardır.

Anahtar Kelimeler: Eskiçağ Anadolu, Din, Hitit, Tapınak, Temizlik.

A STUDY ON APPEASING THE GODS IN HITTITE SOCIETY

ABSTRACT: The Hittites provided a sincere account of the role and importance of religion in their lives by identifying themselves as the "people with one thousand gods." It goes without saying that the exact number of the gods is not necessarily one thousand, but they used to believe in a significant number of gods that validate this description. According to the Hittites, the relationship between gods and humans is likened to that between a master and a servant, and the essence of Hittite religion is based on the idea of "pleasing the gods." In line with this understanding, they led their lives within certain rules in order to obtain the consent and approval of the gods and protect themselves from their wrath. Some of these rules were celebrating the feasts fully properly, and avoiding actions that could possibly arouse the gods' wrath. Considered to be like humans, their gods had needs such as food, drink, and shelter, which were supposed to be met by humans. The Hittites had also constructed temples, which they considered as the "house of the god." It is understood that these temples, built for the gods by the Hittites, were not solely places for religious activities. These temples were also institutions that encompassed socio-economic structures. The "Directive Text for Temple Officials", examined in this study, was prepared to guide the officials in order to ensure the smooth functioning of the temples' multifaceted structure. These directives emphasize the importance of not neglecting the services to be offered to the god. At the same time, the use or abuse of the god's animals, fields and things belonging to him are expressed as situations to be avoided. Otherwise, the consequence of disobeying these warnings is to incur the wrath of the god. Both the complete fulfilment of services to the gods and the preservation of the functionality and security of the temple are significant topics covered in the directives.

Keywords: Ancient Anatolia, Religion, Hittite, Temple, Cleanness.

Giriş

Dine dair farklı tanımlar mevcuttur ama belki de en kapsayıcı ve anlaşılır olanı insanın var olduğuna inandığı tanrı ile olan ilişkilerinin bütünü tanımlayan halidir (Ökse, 2018: 14). Bu ilişki ne zaman başlamıştır tam olarak bilinmez ama çoğu din tarihçisinin ve antropoloğun başlangıç olarak ilkel insana kadar gittiği gerçeği bilinmektedir (Emiroğlu-Aydın, 2003: 224). Buradaki en önemli unsurlar elbette ki ilkel insanın tabiat olaylarına karşı gösterdiği davranışsal tepkiler ve hissettiği duygulardır. İnsanın tabiat olaylarına dair belli bir düşünce yapısı oluşturması sonucunda, onların kontrol edilemediğini fark etmesi bu tabiat varlıklarına kutsal bir anlam atfetmesini sağlamıştır. Çok tanrılı dinlerin çıkış noktası olan bu anlayış, Eskiçağ toplumlarının tamamında hâkimdir. Bazı olaylar karşısında kontrol gücüne sahip olmadığının farkına varan insan, öncelikle kontrolün ellerinde olduğuna inandığı tanrılara itaat etmenin dünyadaki birincil amacı olduğu fikrini geliştirmiştir.

Eskiçağ toplumları için din hayatın vazgeçilmez bir unsurudur. Hititler için de durum aynıdır. Hitit kentlerinden elde edilen belgelerin büyük bir kısmının dinle alakalı olması ve kendilerini "Bin Tanrılı Halk" olarak adlandırmaları dinin etkisinin büyüklüğünü göstermektedir. Ancak Hitit panteonunda "Bin Tanrı" ifadesi gerçek anlamıyla bin tanrıya tapındıkları anlamına gelmez. Bu ifade daha çok mektuplar, antlaşmalar, ayinler ve büyüler gibi metinlerde kullanılmış ve onların çok sayıda tanrıya inandıklarını ifade etmektedir. Aksi takdirde Kral ya da tebasının aynı anda bin tanrıya tapınma veya onlara kurban sunma gibi bir imkânları bulunmamaktadır (Ünal, 2003: 76).

"Hitit Dini" terimi, MÖ 18. yüzyıldan 12. yüzyılın başlarına kadar Hititlerin siyasi etkisinin merkezi alanındaki farklı dini inançlar için kullanılan ortak bir tanımlamadır (Hutter, 1997: 74). Ahmet Ünal'a göre, göç ettikleri vatanlarında dogmatik dini ideallere sahip olmayan Hititler, askeri yönde güçlü olmalarına rağmen dini ve kültürel olarak yetersiz kalmaları sebebiyle, devletlerinin dinsel üst yapılarını yerel kültürel biçimleri benimseyerek oluşturmuşlardır (Ünal, 1988:53). Ali Dinçol'a göre ise Hitit panteonunda farklı etnik kökene ait tanrıların var olması farklı unsurların bir arada yaşamasını sağlamak amacıyla. Dinçol, Hitit dininin kendisine has unsurları ile yerel inançların kaynaştığı görüşündedir (Dinçol, 2002: 1).

Eski Yakındoğu halkları gibi Hititler de tanrıları, demonları ve ölülerin ruhlarını varoluşun en sıradan yönleriyle ilgili olarak algıladıklarından din onların günlük yaşamının ayrılmaz bir parçasıdır (Beckman, 2013: 84). Hitit tanrıları incelendiğinde, onlar antropomorfik bir biçimde algılanırlar ve ona uygun şekilde saygı görürler. Hitit tanrıları da yiyecek ve içeceğe ihtiyaç duymaktadır. İnsanlar gibi tanrılar da iyi ya da kötü davranışlar gösterebilirler. Ölümsüz olmaları ve pek çok tanrısal güce sahip olmaları, onları ayırıştırıcı farklılıkların başında gelmektedirler. Bu yüzden, insanlar kült yoluyla tanrılarla iyi ilişkiler kurmaya çalışırlar (Hutter, 1997: 78).

Tanrıların da insanlar gibi barınmalarının ve bakımlarının sağlanacağı bir mekâna ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyacın farkında olan Hititler de tanrıları için "tanrı evleri/É.DINGIR" denilen özel yapıları inşa etmişlerdir. Tapınaklar, dinî yönlerinin yanında sosyo-ekonomik bir yapılanmayı da içerisinde barındıran çok katmanlı dinî yapılardır (Reyhan, 2017: 142-145). İşte bu çok yönlü yapının, düzgün işleyebilmesi için görevlilere yönelik direktifler hazırlanmıştır. Direktifler incelendiğinde, doğrudan tanrıya karşı yapılacak hizmetlerin ihmal edilmemesi hususunda çok fazla madde göze çarpmaktadır. Bunlar, kurbanlar hazırlanırken ve sunulurken temizliğe dikkat edilmesi, tapınağın maddi ve manevi temizliğinin sağlanması veya tanrının çiftlik hayvanları ya da tarlalarındaki ürünlerin değiştirilmemesi gibi başlıklar altında toplanmaktadır. Bunun yanı sıra, tanrının evinin güvenliğine dair uyarılar da direktif metinlerinde yer almaktadır (Süel, 1985: 20-39). Direktifte yer alan bir bölüm tanrılarla insanların ilişkisinin nasıl olması gerektiğini açıklamaktadır:

İnsan(lar)ın ve tanrıların ruhen herhangi bir farkı (var mıdır)? Asla böyle bir (fark) yok(tur). (Onlar) ruhen bir(dir). Bir köle beyinin huzuruna çıktığı zaman o yıkanmış ve temiz (elbiseler) giyinmiştir ve ona ya yiyecek verir ya da ona içecek verir. Beyi yiyip içtiğinden ruhen rahatlamış(tır) ve ona (karşı) hoşnutluk duyar. Ayrıca ne zaman o devamlı ihtimam görmüşse (kölesini) suçla-

maz. Tanrının ruhu (da) herhangi bir (şekilde) farklı(mıdır)? Eğer, ne zaman kölesi beyini kızdırırsa onu ya öldürürler ya da onun burnunu, gözlerini, kulaklarını yaralarlar ya da onu, karısını, çocuklarını, erkek kardeşini, kız kardeşini, hismini soyunu ister köle ister cariye (olsun) [yakalar]lar. O zaman adı geçeni öte yana çağırırlar (da) ona hiçbir şey yapmazlar mı? Ne zaman o ölüm cezasına çarptırılırsa tek başına ölmez, soyu da ona katılır (Süel, 1985: 23,25).

Yukarıdaki pasaj, bize Hitit din anlayışının özünü göstermesi açısından kıymetlidir. Dünyaya gelme amaçlarının tanrılara hizmet etmek olduğunu düşünen Hititler için de kâinatın düzeni tanrılarının sorumluluğu altındadır. Tanrıların koruması altında, hastalıktan uzak bir ömrün garantisi, onların hoşnutluğunu elde edebilmeye bağlıdır. Aksi takdirde, insan için koruma ortadan kalktığı gibi felaketlerle de karşılaşmaktadır (Beckman,1999: 519-520). Bu durumun önüne geçmek için insanlar onların emirlerini yerine getirme zorunluluğu hissetmektedirler. Böylece hem dünyanın hem de insanlığın devamlılığı sağlanmış olur. (Kramer, 2002: 180; Murat, 2012: 126, Taggar-Cohen, 2014: 33). Yine pasajda “efendi-köle” ilişkisine benzetilen “tanrı-insan” ilişkisinin ayrıntılarına vurgu yapılmaktadır. Bu pasajın özü aslında, tanrının ruhunun tatmin edilmesi ihtiyacıdır. Bu ihtiyaç da hizmet için var olan insanlar tarafından karşılanmalıdır. Aksi takdirde bundan sorumlu olan kişinin soyu ile birlikte öldürülebileceği toplu azaba kadar ulaşılabilecek cezalar öngörülmektedir.

İncelenen pasajda, her ne kadar tanrının memnun edilmesine yönelik tek taraflı bir ilişki var gibi görünse de Hitit toplum algısının her zaman öyle olmadığı da anlaşılmaktadır. Yıllarca süren veba salgınından kurtulmak için çoğu kez fala başvuran ve dualar eden II. Murşili'nin aşağıdaki ifadeleri tanrılarla ilişkilerin “karşılıklı fayda esasına” (Ünal, 2003: 78) dayandığını göstermektedir:

... salgın ile Hatti ülkesini baskı altında tuttuğu sürede (kurban ekmeği ve kurban içkisi verenler) efendilerim tanrılara kurban ekmeği ve kurban içkisini sunmaya devam ettiler. Hatti ülkesini salgın ile ağır baskı altında tuttuğundan ve salgından (devamlı ölümler olduğundan) eğer arkadan (salgını) kaldırmazsa ve ölümler devam ederse, zaten az kalmış olan kurban ekmeği ve kurban içkisi sunucuları da ölürlerse, artık hiç kimse size kurban ekmeği ve kurban içkisi (sunamayacak!) (Alp, 2011: 130; Singer, 2002: 63).

Metinde veba salgını nedeniyle tanrılara sunu hazırlayanların çoğunun öldüğü, eğer tanrılar salgını ortadan kaldırmazsa sunu hazırlayacak ve sunacak kimsenin kalmayacağı gibi bunun sonucunda da tanrıların ihtiyaçlarının karşılanamayacağı ifade edilmektedir. Bu ifadeler, insanlar tanrılara ne kadar muhtaçsa; tanrıların da bazı konularda insanlara muhtaç olduğu algısının var olduğunu göstermektedir. Lakin Murşili'nin ısrarla dualara başvurması tanrı-insan arasındaki bağı tanrının gücü yönünde ağır basmakta olduğunu göstermektedir. Bu bağı devamlılığını sağlamak için tanrıya karşı davranışlar da hassas olmayı gerektirmektedir. Temizlik de dikkat edilmesi gereken hassasiyetlerden birisidir. Zira Hitit anlayışına göre, her türlü kirlilik tanrılara yapılmış bir suçtur ve onların insanlarla olan ilişkilerine zarar vermektedir (Moyer, 1969: 49). İşte bu sebeple Hitit dini metinlerinde de bu hassasiyet göze çarpmaktadır. Direktif metinlerinde yer alan uyarıların çoğunluğu temizlik konuları ile ilgilidir:

Ayrıca günlük kurban ekmeklerini hazırlayanlar temiz olsunlar. Onlar yıkanmış (ve vücut kılları) kesilmiş olsunlar. Onların (saç? ve sakal) kılları ve tırnakları kesilmiş olsun. Temiz elbiseler giyinmiş olsunlar. [Eğer (böyle) değil(seler)] (günlük kurban ekmeklerini onlar) hazırlamasınlar. Tanrıların ruhunu ve bedenini [teskin eden]ler onlar kurban ekmeklerini hazırlasınlar. İçinde kurban ekmeklerini hazırladıkları fırın süpürülmüş ve su serpilmiş olsun (Süel, 1985:23).

Yine direktifin ilerleyen kısımlarında tüm mutfak çalışanlarına yönelik benzer uyarılar mevcuttur:

Ayrıca bütün tanrıların mutfak beyleri olan sizler, saki, sofracı, aşçı, fırıncı, şarapçı. Tanrıların ruhuna karşı çok saygılı olunuz. Sonra tanrıların kurban ekmeğine ve kurban içkisine (karşı) çok dikkatli olunuz. Onların (ekmek) bölme yeri süpürülmüş (ve) su serpilmiş olsun. Ayrıca domuz (ya da) köpek eşikten (içeriye) geçmesin. Siz yıkanmış olunuz. Temiz elbiseler giyiniz. Ayrıca (bütün) kıllarınız ve tırnaklarınız kesilmiş olsun. (Böylece) tanrıların ruhu sizi suçlamasın (Süel, 1985: 67,69).

Metnin bu kısmı, mutfak personeline, onların kişisel temizliğine ve kurban ekmeklerini hazırladıkları ve sakladıkları yerlerin temizliğine yöneliktir. İki pasaj da incelendiğinde öncelikle personelin yıkanmış, saç, sakal ve tırnaklarını kesmiş ve de temiz elbiseler giymiş olmalarına yönelik uyarılar göze çarpmaktadır. Bu uyarılara uyulmazsa tanrının ruhunun rahatsız olacağı vurgulanmaktadır. Bu da demektir ki kirli bir kişi ya da kirlilik durumu tanrının öfkesine sebebiyet vermektedir. Ayrıca metne göre saç, sakal ve tırnaklar kirlilik unsurudur. Saç kılının kirli olarak düşünüldüğüne dair tek örnek bu değildir. Saray görevlilerine yönelik direktifte de bu yönde ipuçları vardır:

Fakat siz su taşıyıcılar su konusunda dikkatli olunuz ve suyu devamlı olarak bir süzgeçten geçirin. Eskiden ben kral Şanahuitta kentinde su kabında bir saç kılı buldum ve kralın ruhu öfkelen-di ve ben su taşıyıcılara şu sözlerle kızdım: "Bu kirlenmiş". Arnili şu şekilde cevap verdi: "Zuliya öne çıkmıştı". Kral (şöyle) dedi: " Zuliya gitsin. Temiz ise o zaman (sadece) temizlensin. Fakat temiz değil ise o zaman ölsün (Goetze, 1969: 207; Daddi, 2004: 467; Reyhan, 2014: 81-82).

Bu örnekte kral önceden su kabında bir saç kılına rastladığını ve bunu görünce öfkelen-diğini ifade etmektedir. Bu öfke, o kadar büyüktür ki suyu hazırlayan görevlinin suçsuzluğunu ispat etmesi gerekmektedir. Aksi takdirde ölümle cezalandırılacaktır. Saç kılı ve tırnaklar eğer temizliklerine dikkat edilmezse hastalıklara sebebiyet verebilmektedir. Ama bu iki öge aynı zamanda büyüde de sıkça kullanılmaktadır (Moyer, 1969: 83). Bu nedenle hem tapınak görevli-lerine hem de saray görevlilerine yönelik direktiflerde bu unsurlar üzerine uyarı yapılması onun sadece maddi bir kirlilik sebebi olduğu fikrinin eksik olacağını düşündürmektedir. Hitit anlayı-şına göre, kıl eğer kirli ya da hasta bir kişiye aitse bu durum krala da geçecek ve onun kirlen-mesine/hastalanmasına neden olacaktır (Reyhan, 2014: 82). Tanrının yeryüzündeki temsilcisi olan kralın (Ünal, 1988: 53) bu şekilde büyüyle temas etmesi ise sadece onun değil bütün bir ülkenin zarar görmesine sebebiyet verecektir (Reyhan, 2014: 82). Tanrı için elbette ki büyü söz konusu olamaz ama onun da manevi kirliliğe neden olan her türlü unsurdan rahatsız ol-duğu bilinen bir durumdur.

Yine pasajın devamında fırınların temizliğine dair uyarılar da yer almaktadır. Fırın, süpü-rülmüş ve su serpilmiş olmalıdır. Buradaki ifade doğrudan fiziksel bir temizlik ile ilgilidir. O dö-nem yapılarının zeminlerinin taş veya toprak döşeme olma ihtimali yüksektir. Bazı toprak tabanlı mekânlarda süpürüldükten sonra su serpilmesi, yerde bulunan tozların veya buna ben-zer yapıdaki partiküllerin hava akımıyla yukarıya çıkmasını engellemeyi amaçlamaktadır. Di-rektifteki bu ayrıntı da benzer bir amaçla emredilmiş olmalıdır. Mutfak personeline yönelik uyarıların yapıldığı iki bölümde de domuz ve köpeğin mutfağa ya da mutfak kaplarına yaklaştırılmamasına dair uyarı dikkat çekmektedir:

Ayrıca (ekmek) bölme yerinin kapısına bir domuz ya da bir köpek yaklaşmasın (Süel, 1985: 23).

Sizin muhafaza ettiğiniz ağaçtan ve pişmiş topraktan eşyalara eğer herhangi bir yerde bir domuz (ya da) bir köpek yaklaşırsa ve mutfak beyi onu atmazsa ve o tanrılara kirlenmiş (kap kacaktan) yiyecek verirse tanrılar (da) ona yemek (ve) içmek için dışkı (ve) idrar verirler (Süel, 1985: 67,69).

Aslında, domuz ve köpek ikilisi sadece bu metinde yan yana geçmemektedir. Hititlere ait bazı dua metinlerinde de bu ikiliden bahsedilmektedir:

Ey güneş tanrısı köpek ve domuzun davasına da bakarsın sen. Konuşamayan hayvanların davasına bile bakarsın sen. Ey güneş tanrısı kötü(lüğü) ve kötü insanı bile yargıyorsun sen. Tan-rıların öfkelenildiği ve istemediği kişiye ey güneş tanrısı (sen) merhamet et (Karauğuz, 2020: 107).

Güneş, tan yeri ağarıp gökyüzünde doğduğunda, üst ve alt toprağın tamamında sen güneş tanrısı (ışığınla parlayıp) durursun. Köpek ve domuzun davasına hükmettiğin (gibi tüm) ko-nuş(a)mayan hayvan(lar)ın davasına (sen) bakarsın (Karauğuz, 2020:99).

Bu kullanımlar, günümüzde kullandığımız "kedi-köpek" gibi sıklıkla çevrede rastlanılan hayvanlar için kullanılan kalıplaşmış bir ifade olabileceği düşüncesini aklımıza getirirken; aynı

pasaj içerisinde “Ey güneş tanrısı kötü(lüğü) ve kötü insanı bile yargıların sen. Kötü ve düşmanca (davranan) adamın davasına da sen bakarsın” gibi ifadeler de “köpek ve domuz ikilisinin istenmeyen, olumsuz bir grup olarak algılandığı fikrini de aklımıza getirmektedir. Peki, bu olumsuzlamanın sebebi ne olabilir? Bu durumda da domuz ve köpeğin davranışsal özellikleri ön plana çıkmaktadır. Domuz ve köpek yapıları gereği, toprağı eşeyen hayvanlardır. Bu durum, onların kirliliğe kaynak olan veya kirliliğin bertaraf edildiği yer olarak algılanan yeraltı dünyası ile ilişkilendirilmelerine ve manevi olarak kirli kabul edilmelerine neden olmuştur. Bu hayvanların diğer bir özelliği ise başka hayvanlara nazaran çöp ile beslenmeleridir. Bu durum da onların maddi olarak da kirli olarak kabul edilmelerine neden olmaktadır (Mouton, 2004: 97-98). Zira bir köpeğin tapınağa girmesi konusunda bilgiler içeren farklı bir metinde de şu ifadeler geçmektedir:

Onları (yine) sorguladık ve onlar: “Bir kült görevlisi olan dammara kadını uyuyor(ken) bir köpek yatağa sıçradı... Ey tanrı bu meseleden dolayı mı kızdın? (Eğer böyleyse) et falları olumsuz olsun...(Karauğuz, 2021:117).

Burada da görüleceği üzere, köpek bir kirlilik unsuru olarak kabul edilmektedir ve tanrının kızgınlığının sebebi olup olamayacağı sorgulanmaktadır. Bu bilgiler ışığında, direktifteki uyarıların bir kirlilik algısı sonucu olduğu açıktır. Ama tam olarak bilinmeyecek olan, bunun maddi mi yoksa manevi bir kirlilik mi olduğudur. Bu uyarıların fiziksel temizlikle manevi temizliğin iç içe geçmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Görevlilerin temizliğine dair son uyarılar da onların kültüsel olarak temizliklerine yöneliktir:

Eğer bir kimse kadının yanında yatarsa (o) tanrıların ibadetini ne şekilde düzenlerse (ve) tanrıya yiyecek (ve) içecek (ne şekilde) verirse kadının yanına (da) aynı şekilde gitsin. Sonra kadının yanında yatsın Gün ağardığı zaman derhal yıkansın. Sabahleyin tanrıların yemek zamanında derhal (tapınağa) varsın. Eğer o ihmal ederse onun için (bu) suç(tur). Eğer kim bir kadının yanında yatarsa onun emiri (ya da) büyüğü arkadan (bir kült görevi) yapmaya zorlarsa o (doğruyu)söylesin. [Eğ]er söylemeye cesaret edemezse arkadaşına söylesin ve yıkansın. O bilerek sonraya bırakırsa (ve) henüz yıkanmadan tanrıların kurban ekmeğinin ve kurban içkisinin yanına kirli olarak yaklaşırsa bu durumu arkadaşı bilirse ve o sana kötülük eder (de), eğer gizlerse fakat arkadan meydana çıkarsa [onlar] için ölüm cezası (verilir). Onların ikisi de ölsünler (Süel, 1985: 69-73).

Metnin bu kısmında, kültüsel bir görevi yerine getirecek görevlinin cinsel bir birliktelik yaşadıktan sonra tanrıya karşı görevlerini yerine getirmeden önce muhakkak yıkanması gerektiğine dair açık bir uyarı vardır. Aksi takdirde, bunu saklar ve o haliyle tanrıya kurban sunarsa ve bu durum öğrenilirse cezası ölümdür. Burada yasaklanan durum cinsel ilişkiye girme hali değildir. Sonrasında kültüsel temizliğini sağladıktan sonra herhangi bir yasak söz konusu değildir. Yasak olan temizlenmemiş haliyle tanrıya ve onun eşyalarına yaklaşmasıdır. Görevli durumunu üst ruhbana söyleyerek ondan temizlenmek için izin isteyebilir. Şayet, ona söyleyemezse bir arkadaşına söyleyebilir ve o, görevlinin adına üst ruhbandan izin alabilir. Görevliye bu kadar kolaylık sağlandıktan sonra neden hala yıkanmama gibi bir olasılığın olabileceği düşünülp uyarı yapılmaktadır. Belki de bir fal metninde geçen şu ifadeler, bize bir yol gösterebilir:

Onları daha da sorguladık ve onlar: “Kült görevlisi olan dammara kadınları birinin oğlu öldüğünde ölen (kişi)nin (vücuduna) dokunurlar. Ölen (kişin)in bira ve ekmeğini yerler. Dammara kadınlarının tümü Arzawalılar ile birlikte yatıp dururlar. Sonradan onları tapınağa çağırırlar. (Hatta) onları yıkanmadan ve elbiselerini çıkarıp (temizlemeden) tapınağa çağırırlar” dediler Ey tanrı bu meseleden dolayı mı kızdın? (Eğer böyleyse) et falları olumsuz olsun... (Karauğuz, 2021: 116; Akdoğan, 2020: 226)

Bu örnek, bize kült görevlisi olan “dammara” kadınlarının tanrıyı kızdırabilecek birden fazla hareket yaptığını göstermektedir. Bu metin parçasından anlaşılmaktadır ki tüm görevliler her zaman kurallara riayet etmemekte ve bu durum da bilinmektedir. İşte bu örnekteki gibi suistimallerin varlığı direktiflerin hazırlanmasına neden olmuştur.

Eskiçağ toplumları arasında bayramlara Hititler kadar önem veren bir topluluk yoktur denebilir (Haas, 1994: 674). Bu duruma kanıt olarak Hattuša'da bulunan tabletler içerisinde en hacimli belge grubunun bayramlarla ilgili olması gösterilebilir (Dinçol, 1982: 86). Bayramların zamanından kutlanmasının önemine dair belki de en çarpıcı örnek kralın bayram kutlaması için seferi yarım bırakmasıdır (Bryce, 2003: 205). II. Murşili'nin yıllıklarında bu durum şöyle ifade edilmektedir:

Bahar geldiği zaman, Hatti'nin Fırtına Tanrısı ile Zippalanda'nın Fırtına Tanrısı'nın onurlarına yapılan Purulli- Bayramı'nı kutlamış olmama rağmen, Tanrı Lilwani onuruna yapılan Hešti-evindeki Purulli- Bayramı'nı kutlamamış olduğum için Hattuša'ya geri döndüm ve Hešti- evindeki Purulli- Bayramı'nı kutladım (Reyhan, 2016: 100).

Bu örnek, kralın bayramlar konusundaki hassasiyetini göstermektedir fakat her zaman bu hassasiyet gösterilmiş midir? Yine Murşili'ye ait metinde, babası Şuppiluliuma ile ilgili bir kısım vardır:

Babam ise, Mittanni Devleti'nin içinde sürekli (toprak) işgal ettiğinden garnizonda kaldı (ve) beyçem Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın bayramları kutlanmadı (Alparslan, 2007: 50).

Başrahiplik görevini uhdesinde bulunduran kralın bayramlar konusunda her zaman hassasiyet göstermemesi bu durumun tapınak görevlileri tarafından da ihmal edilebileceğini göstermektedir. Bu yüzden olsa gerek direktif metninde bayramların kutlanması ile ilgili uyarılara da önemli ölçüde yer verilmektedir. Bu husustaki uyarılardan birisi bayramların zamanında kutlanması gerektiğine dairdir:

Ayrıca siz ki tapınak adamları(sınız) eğer bayramları bayram zamanında kutlamazsanız, ilkbahar bayramını sonbaharda kutlarsanız ve sonbahar bayramını ilkbaharda kutlarsanız ve eğer bayramın tam kutlama zamanı gelince ve onu kim kutlayacaksa ve siz rahiplere, merhemli rahiplere, tanrı analarına ve tapınak adamlarına gelirse ve sizin eteklerinize kapanırsa (ve şöyle derse) önümde hasat ya da düşün ya da yolculuk ya da başka bir mesele (var). Bana destek olunuz. Bahsettiğim mesele (yeterki) şimdilik bitsin). Bahsettiğim(bu) mesele bittiği zaman bayramı aynı şekilde kutlayacağım (O insanın isteğine göre hareket etmeyiniz. (O insan) size kötülük etmesin ve siz tanrıların isteği ile alışveriş yapmayın. (Eğer) size (o) insan kötülük eder(se) (ve) siz alışveriş yaparsanız tanrılar gelecekte sizden intikam alırlar, Onun için size, canlarınıza, karlarınıza, çocuklarınıza, hizmetkârlarınıza kötülükte bulunurlar (Süel, 1985: 47-51).

Bu pasaj bayramların zamanında kutlanması gerektiğinin önemini vurgulaması açısından ilgi çekicidir. Kişinin ne kadar önemli bir işi olursa olsun önceliğinin her zaman bayramları kutlamak olduğunu göstermektedir. Ne hasat ne düşün ne de yolculuk, bayram kutlamasının ertelenmesi için geçerli bir sebeptir. Yoksa tanrıların intikamından ailesi ve hizmetkârlarıyla birlikte o kişi de payını alacaktır. Peki, bu bayramlar nasıl kutlanmalıdır? Direktifte buna dair de bilgi bulunmaktadır:

Tanrının sözüne (karşı) pek çok saygılı olunuz. Ayrıca, ay bayramı, geyik bayramı, sonbahar bayramı, ilkbahar bayramı, gök gürültüsü bayramı, hiira bayramı, pudağa bayramı, işuya bayramı, [Şa]tlašša bayramı, riton bayramı kutsal rahip bayramları, ihtiyarların bayramları, tanrı analarının bayramları, dahiia, bayramı, upati adamlarının bayramları, pula bayramları, hahranna bayramları ya da Hattuša'da (kutlanacak) hangi bayram olursa olsun eğer onları sığırlarla koyunlarla, ekmele, birayla ve şarapla (kurban masasının) üstüne konmuş (olan) her şeyle birlikte kutlamazsanız ve onları verenlerle siz tapınak adamları alışveriş yaparsanız tanrıların ruhunu onlardan mahrum edersiniz (Süel, 1985: 27,29).

Sonra o bayramı (kurban masasının) üstüne konmuş sığırla, koyunla, ekmele, birayla beraber kutlasın. İnce ekmeği de eksik etmesin. Kim onu ihmal ederse ve (kurban masasının) üstüne konmuş olan (her şeyle) bayramı kutlamazsa o onun için çok (büyük) suç olsun (Süel, 1985: 63).

Direktif metninde de görüleceği gibi, birçok bayramın adı sayıldıktan sonra kurban masası üzerinde olması gerekenler sayılır. Bunlar: sığır, koyun, ekmele, bira ve şaraptır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi tanrılar da insan gibidir ve onların da yiyeceğe ve içeceğe ihtiyacı vardır. İşte tanrıların sofralarında olması gereken en asgari besinler bunlardır. Elbette ki bayram törenlerindeki kurbanlar bu kadarla sınırlı değildir (Sevinç, 2013: 42-132; Küçükbezci,

2019: 139-146). Bayramların kutlanması ve bu kurbanların eksiksiz olması tanrının memnuniyeti için önemlidir. Direktif, kurban malzemelerinin insanlar tarafından yenilip içilmesine yönelik maddeler de içermektedir:

Ya da eğer ne zaman (kurban masasının) üstüne konmuş (olan) kurban maddelerini alırsanız ve onları tanrıların ruhuna sunmazsanız ve onları evlerinize alıp götürürseniz ve onları sizin karılarınız çocuklarınız ve hizmetkârlarınız yiyip bitirirse, ya size bir hısım ya da sevilen bir konuk gelirse ve onları ona verirsiniz, onları tanrının ruhundan almış olursunuz (Eğer) onları ona aynı şekilde sunmazsanız ve onları yarım yarım verirsiniz sizin için bu bölme işi başınızın sorumluluğu altına konsun. Onları bölmeyiniz. Kim onları bölerse o ölüm cezasına çarptırılınsın. O affedilmesin (Süel, 1985: 29,31).

Ekmek, bira, şarap ile birlikte diğer kurban maddelerini tapınakta (tanrıya) sununuz. Tanrının kurban ekmeği ile ince ekmeğini hiç kimse (kendisine) ayırmassın. Bira ve şarabı kadehten hiç kimse (kendisi için) dökmessin. Her şeyi tekrar tanrıya sununuz. Sonra tanrının huzurunda sizin için (şu) sözü söyleyiniz: “Kim senin, tanrının kurban ekmeğinden (ve) kurban içkisinden aldı ise, onu (sen) beyim tanrı arka(sın) dan kova[la.] (Tanrı) onun evinin altını üstüne getirsin (Süel, 1985: 33).

Bu pasajda, kurban için sunulan ekmek ve bira gibi sunuların tapınaktaki kimseler tarafından tüketilmesi yasaklanmıştır. “Kim senin, tanrının kurban ekmeğinden (ve) kurban içkisinden aldı ise, onu (sen) beyim tanrı arka(sın) dan kova[la.] (Tanrı) onun evinin altını üstüne getirsin” ifadesi ile bizzat görevlilerin yemin etmesi istenmiştir. Yemin altına almak Hitit devlet yönetiminde sadakati sağlamak için uygulanan bir yöntemdir. Vasal devletlerle yapılan antlaşmalarda veya yerel yöneticilere yönelik direktiflerde yemin kullanımı yaygındır (Reyhan, 2017: 193 vd.). Burada bir yemin istenmesi, bu konuda fazladan bir ihtimamın gösterilmesine yönelik olmalıdır. Her ne kadar kurban yiyecek ve içeceklerinin kişiler tarafından yenilip içilmesi konusunda “(Tanrı) onun evinin altını üstüne getirsin” ifadesi ile kendini gösteren bir gazabın varlığı söz konusu olsa da bazı durumlarda görevlilerin kurban yiyeceklerini yemelerine dair bir iznin varlığı ilerleyen maddelerde kendini göstermektedir:

Eğer o gün [hepsini yemeyi içmeyi başarabilirsiniz] onları yiyiniz, içiniz. Eğer onları bitiremezseniz [onları] 3 günde yiyiniz, içiniz. Fakat [siz] bağış? ekmeğini karılarınıza çocuklarınıza hizmetkarlarınıza [vermeyiniz.] Bira (ve) şarap tanrıların eşiğinden [(dışarıya) çıkmasın.] Eğer herhangi birine konuk gelirse, eğer o tapınakta, yukarıya gitmek için tanrıların ve de kralın eşiğinden geçerse o da onu yukarıya götür[sün]. Yesin, iç[sin]. Eğer o bir yaban[cı] ise, o Hititli bir insan değilse (ve) tanrılara yaklaşırsa [o ölüm cezasına çarptırılınsın.] Her kim onu (yukarı) götürür(se), onun için ona ölüm cezası (verilir) (Süel, 1985: 35,37).

Pasajdan anlaşıldığına göre, yenilmesine izin verilen kurbanlar belki de tanrının tek seferde bitiremeyeceği kadar fazla miktardakilerdir. İşte bu durumda tapınaktakiler fazla sunuları yiyebilirler. Ama burada da bir uyarı mevcuttur. *Fakat [siz] bağış? ekmeğini karılarınıza çocuklarınıza hizmetkarlarınıza [vermeyiniz.] Bira (ve) şarap tanrıların eşiğinden [(dışarıya) çıkmasın.]. Bu uyarıdan anlaşılmaktadır ki kurbanlar sadece tapınak içinde tüketilebilir. Tanrı kutsal ve saftır, ona ait olanlar da kutsal ve saftır (de Martino, 2004: 350).* Bu yüzden ona ait olan kurban sunuları da kutsal bir alanın, kısacası tapınağın dışına çıkarılmamalıdır.

Pasajda, Hititli olması şartıyla tapınağa gelen misafirin de kurban sunusundan yemesine izin verilmektedir. Ancak bir yabancıtanın tanrılara yaklaşmasının, onun ve onu tapınağa getiren kişinin ölümüne sebep olacak kadar önemli bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Yabancı meselesinin özellikle belirtilmesi, bu kurala riayet edilmediğini düşündürmektedir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi tanrıların kızgınlığının sebebinin araştırıldığı bir fal metninde *Dammara kadınlarının tümü Arzawalılar ile birlikte yatıp dururlar. Sonradan onları tapınağa çağırırlar. (Hatta) onları yıkanmadan ve elbiselerini çıkarıp (temizlemeden) tapınağa çağırırlar* ifadesi yer almaktadır. Buradan anlaşılmaktadır ki yabancıların tapınağa gelmeleri bir öfke sebebi fakat her zaman da riayet edilen bir kural değildir. Bir yabancıtanın tapınağa girişinin yasaklanmasının tapınağın dolayısıyla da tanrının kutsallığına ve saflığına zarar verebileceği düşüncesinden ileri gelmekte olabilir.

Hititlere ait metinler incelendiğinde tapınaklar dini bir yapının ötesinde sahip oldukları, ekip biçilen tarlalar, üzüm bağları, bahçeler, ormanlar ve hem büyük hem de küçükbaş hayvan sürüleriyle ekonomik bir yapıya sahiptirler (Reyhan, 2009: 161). Direktifte buna dair bilgilere rastlanılmaktadır:

[Eğer] tanrının yemesi için (herhangi) [bir sığır ya da] koyun sevk edilmiş ise, siz bu besili sığır ya da besili koyunu alıp götürürseniz ve (onun yerine) siz kesmiş olduğunuz zayıf (hayvanı) içeriye bırakır[sanız] ve o (besili) sığırı ya yiyip bitirirseniz ya da onu (size ait olan) ahıra bırakırsanız ya da onu boyunduruğa koşarsanız ya da (besili) koyunu (size ait olan) ağıla bırakırsanız ya da onu keserseniz ya da kendi isteklerinize uygun [kullanırsanız] ya da onu başka bir insana değiştirmek için [verirseniz] ve onun için bir ücret alırsanız sonra tanrının [o yiyeceğini] ağzından çekmiş olursunuz. Onu [kendi canınıza verirseniz] ya da onu başka (birine) verirseniz ve şöyle [ders]eniz: “O tanrı olduğu için hiçbir şey söylemez ve bize hiçbir şey yapmaz”. Kim senin gözlerinin önünden ruhunun yiyeceğini kaçıırır(sa) ve arkadan nasıl hareket eder(se) o insanı izle. Tanrıların ruhu kuvvetlidir. Yakalamak için acele etmez. Fakat yakaladığı zaman artık bırakmaz. (Onun için) tanrıların ruhuna (karşı) çok saygılı olunuz (Süel, 1985: 37-41).

Bu pasajda, kurban sunuları hakkında benzer uyarılar mevcuttur. Tanrılara sunulmak için verilmiş hayvanlara el konulması, kendi zayıf hayvanları ile değiştirilmesi ya da satılması tapınak görevlilerine yasaklanmıştır. Buradan anlaşılmaktadır ki tanrılara kurban edilmek üzere tapınağa hayvanlar getirilmektedir. Bu hayvanların tutulduğu tapınağa ait mekânların olması gerekmektedir. Bu durum da tapınağın sırf ibadet yerinden ibaret olmayan bir kompleks olduğunu göstermektedir. “O tanrı olduğu için hiçbir şey söylemez ve bize hiçbir şey yapmaz. Kim senin gözlerinin önünden ruhunun yiyeceğini kaçıırır(sa) ve arkadan nasıl hareket eder(se) o insanı izle. Tanrıların ruhu kuvvetlidir. Yakalamak için acele etmez. Fakat yakaladığı zaman artık bırakmaz. (Onun için) tanrıların ruhuna (karşı) çok saygılı olunuz” ifadesi tanrının merhamet göstermeyeceği ve bu suçu işleyenleri cezalandıracağını ifade etmektedir. Tapınak hayvanlarına benzer bir uyarı, tapınak tarlaları için de vardır:

Ayrıca hububatı ekeceğiniz zaman, eğer rahip size tohum ekme için arkadan bir insanı göndermezse siz ekme işini (kendiniz) yönetin. (Eğer) çok ekerseniz, fakat rahibin önünde az bildirirseniz ya da tanrının tarlası verimli fakat çiftçinin tarlası verimsiz (ise) tanrının tarlasını sizin (ki olarak) ilan ederseniz ya da kendi tarlanızı tanrının tarlası (olarak) ilan ederseniz ya da siz hububatları teslim ettiğiniz zaman yarısını bildirirseniz ve (diğer) yarısını gizlerseniz ve gelir de arkadan (aranızda) bölüşürseniz arkadan o meydana çıkarsa, onu ancak bir insandan çalarsınız (fakat) tanrıdan çalamazsınız, o sizin için suç(tur) ve sizin hububatlarınızın hepsini alırlar ve onları tanrıların [ambar]larına boşaltırlar. Ayrıca siz tanrı[ların] çift öküzlerini muhafaza edersiniz eğer çift öküzünü satarsanız ya da onu keserseniz ve onu yiyip bitirirseniz ve siz onu tanrılardan çalarsanız (ve şöyle dersiniz): “o zayıflıktan öldü ya da o (bacağını?) kırdı ya da o kaçtı ya da ona (bir) boğa vurdu. Siz onu (böylece) yiyip bitirirseniz ve arkadan o meydana çıkarsa O öküzün karşılığını ödeyeceksiniz. Eğer o meydana çıkmazsa tanrıya gideceksiniz. Eğer suçsuz iseniz sizin koruyucu tanrınız(dır). Eğer suçlu iseniz sizin için ölüm cezası (verilir) (Süel, 1985: 77-81).

Bu tür uyarılar, elbette ki sebepsiz yere yapılmamaktadır. Buna örnek olacak bir olay, yine daha önce bahsettiğimiz fal metninde karşımıza çıkmaktadır:

Onları (yine) sorguladık ve onlar: “Bir kült görevlisi olan dammara kadını uyuyor(ken) bir köpek yatağa sıçradı. (Dahası) fakir adamın bira ekmeğini alıp onu tanrı için sunduk” dediler. Ey tanrı bu meseleden dolayı mı kızdın? (Eğer böyleyse) et falları olumsuz olsun... (Karauğuz, 2021: 117).

Fallar, tanrıların kızgınlıklarının kaynağını bulmak için gerçekleştirilen ve yapılan şeylerin oldukça samimi bir şekilde anlatıldığı uygulamalar olduğu için onlara ait metinlerdeki bilgilerin de gerçeği yansıttığı düşünülmektedir. Bu nedenle “(dahası) fakir adamın bira ekmeğini alıp onu tanrı için sunduk” ifadesi tanrının ürünlerinin başkalarınınkilerle değiştirildiğine dair bir kanı ortaya koymaktadır.

Tanrılar her ürünün en taze ve her hayvanın da yeni doğanını yemelidir. Buna dair uyarılar da metinde yer almaktadır:

Ayrıca tanrının sığır çobanı (ve) tanrının koyun çobanı olan sizler eğer (hayvanların) doğum zamanında herhangi bir tanrıya (yapılacak) ibadet (var ise) ona ya dana, kuzu, oğlak ya da ŞALĪTU (ve) HAKURRATU sunarsınız. Onları geciktirmeyiniz. Onları tam zamanında sununuz. Onlara tanrılar karşıdan bakmasınlar. Taze (şeyleri) henüz hiçbir insan yemeden onları derhal tanrılara getiriniz. Ya da herhangi bir tanrı için (kutlanacak) süt bayramı olursa sütü ne zaman yayıkta çalkalarsanız onu ihmal etmeyiniz. Onu tanrı için hazırlayınız. Eğer taze (şeyleri) derhal tanrılara getirmezseniz ve onları hemen siz yerseniz ya da onları amirinize göndererseniz fakat arkadan o meydana çıkarsa sizin için ölüm cezası (verilir). Eğer o (iş) meydana çıkmazsa onları getirdiğiniz zaman tanrının huzurunda şöyle dersiniz: "Eğer bu taze (şeyleri) hemen kendi canımıza verdi isek ya da onları amirimize ya da karılarımıza, çocuklarımıza ya da başka bir insana verdi isek (ve bu suretle) tanrıların ruhunu incitti isek (tanrı bizi mahvetsin)". Sonra tanrının ruhuna ait ritondan içip bitireceksiniz. Eğer suçsuz iseniz sizin koruyucu tanrınız (dır). Eğer suçlu iseniz karılarınız ve çocuklarınızla birlikte mahvolacaksınız (Süel, 1985: 81-85).

Bu pasaja göre, yeni doğan hayvanlar ya da süt ilk önce tanrılara sunulmalıdır. Onlar kendileri, amirleri ya da aileleri tarafından yenilmemelidir. Aksi taktirde bunun cezası ölüm olarak belirtilmiştir. Bu tür bir ihmal olduğu ortaya çıkmasa da bu ürünleri tanrıya sunmak için getirdiğinde "eğer bu taze (şeyleri) hemen kendi canımıza verdi isek ya da onları amirimize ya da karılarımıza, çocuklarımıza ya da başka bir insana verdi isek (ve bu suretle) tanrıların ruhunu incitti isek (tanrı bizi mahvetsin)" şeklinde bir yemin etmek zorunda bırakılmaktadırlar. Yemin ile sadakat daha da pekiştirilmeye çalışılmaktadır. "Eğer suçlu iseniz karılarınız ve çocuklarınızla birlikte mahvolacaksınız" bu ifade ile işlenen suç sadece görevliyi kapsamamaktadır. Aile de bu cezadan payını alacaktır. Kişisel bir suçun cezasının toplu olması durumun ciddiyetini göstermesi açısından önemlidir. Metnin farklı bir yerinde yine turfanda yiyeceklerle ilgili bir uyarı bulunmaktadır:

[Ayrıca bütün tanrıların çiftçileri olan sizler] Eğer herhangi bir [] olursa ya kurban ekmeğini ya da [] turfandaları siz çiftçiler tanrıların [ruhuna] sunarsınız. Onları tam zamanında derhal sununuz. Onları henüz (hiçbir) [insan] yemeden tanrıların ruhuna derhal ulaştırınız. Tanrılar onlara karşıdan bakmasınlar. Eğer onları geciktirerseniz o sizin için suç (tur). Sizin için fala bakacaklar. Beyleriniz tanrılar sizin hakkınızda ne takdir ederlerse size aynı şekilde hareket edecekler. Sizi (1) sığır ve de 10 koyun ile cezalandırırlar. (O zaman) tanrıların ruhunu teskin ederler (Süel, 1985: 75-77).

Metnin bu kısmında da çiftçilere seslenilmekte ve turfanda ürünlerin hemen tanrıya ulaştırılması istenmektedir. Eğer geciktirilirse bunun için fala başvurulup tanrıların takdirinin ne olduğu öğrenilecektir. Fakat burada ceza biraz önce tanrının hayvanlarıyla uğraşanlardan biraz farklıdır. Sizi (1) sığır ve de 10 koyun ile cezalandırırlar. (O zaman) tanrıların ruhunu teskin ederler ifadesi eğer görevli suçlu bulunursa suçu karşılığında vereceği hayvanlarla cezasını çekmiş olacaktır. Cezalar arasındaki farkın bu kadar yüksek olmasının nedeni, tüketilen hayvan ve ürünlerin maddi değeri ile ilgili olabilir. Zira bir hayvanın yavrulaması yıl içerisinde sınırlı olurken bir meyvenin veya sebzenin bir kere de elde edilen miktarı oldukça fazladır. Bu nedenle de aynı suçun iki farklı cezası ortaya çıkmaktadır. Turfanda bir meyvenin yenilmesi ya da içilmesi başkaları ile telafi edilebilirken bir kuzu ya da oğlağın tüketilmesinin telafisi mümkün olmayabilir. Tapınağa ait tanrı için değerli olan ve alınmaması gereken eşyalar sadece tarım veya hayvansal ürünler değildir. Bu eşyalar dair bilgiler şunlardır:

Ayrıca, siz muhafaza ettiğiniz tanrılara ait gümüşün, altının, elbisenin ve bronz aletin (yalnızca) bekçilerisiniz. Tanrıların (hangi) gümüşü altını elbisesi ve bronz aleti var (ise onlar sizin için) değil (dir). Tanrıların evinde ne (var ise onlar sizin için) değil (dir). Her ne (var ise) onlar tanrıya aittir. (Onlara karşı) çok dikkatli olunuz. Tapınak adamının gümüşü altını olmasın. Onu kendi vücuduna götürmesin. Karısına, çocuğuna, onu süs yapmasın. Eğer ona hediye olarak saraydan gümüş, altın, elbise (ya da) bronz alet verilerse o belirtilmiş olsun.: "Şu kral onu ona verdi ve onun ağırlığı ne kadar (ise) o kaydedilmiş olsun... (Süel, 1985: 421-45).

Bu pasajda, tanrıya ait değerli madenlerden eşyalar ve ona ait elbiselerin varlığına değinilmektedir. Nasıl bir insan için bu eşyalar değerli ise insan gibi düşünülen tanrılar için de değerlidir. Yine görevlilerin bu eşyalara el koyması hoş karşılanmayan bir durumdur. Tanrı için bu eşyaların değerini anlayabilmemiz için bir başka metin de bize bilgiler sunmaktadır:

Ve siz tanrıların, altınları, gümüşleri, kadehleri (ve) giysileri ile hiç kimse bizim gibi ilgilenmedi. Ayrıca sizin, tanrısallığın vücudunda eski olan altından ve gümüşten heykelleriniz ve eski olan tanrıların aletleri hiç kimse tekrar bizim gibi yenilemedi (Murat, 2016: 40).

Kaşkalıların saldırılarına karşı tanrıdan yardım istenilen bu dua metninde, kral ve kraliçe, tanrı için önemli olduğu düşünülen eşyalar ve tanrı heykelleri ile kendilerinden başkasının yeterince ilgilenmediğini ifade ederek bir nevi tanrıların yardımının zorunlu olduğu vurgusu yapmaktadırlar. Daha önce de bahsettiğimiz “karşılıklı fayda ilişkisi”nin izlerine burada da rastlanmaktadır.

Çalışmanın başında da söz ettiğimiz gibi tapınaklar tanrıların evidir. Nasıl ki bir evin dış etkenlerden ve yangın gibi kazalardan korunması gerekiyorsa tapınakların da korunması gerekmektedir.

Ayrıca tapınak adamı olan sizler nöbet meselesinde çok dikkatli olunuz... (Süel, 1985: 51).

Herhangi bir tapınak adamı (ister) üst dereceli rahipler (ister) alt derecedeki rahipler (ister), merhemli rahipler, onların hepsi kim olursa olsun her kim tanrıların eşiğini geçerse birer birer tapınakta bulunmayı ihmal etmesin. Ayrıca geceleyin devriyeler koyulmuş olsun. Bütün gece boyunca dolaşsınlar. Dışarıda nöbetçiler nöbet tutsunlar. Tapınakların içinde tapınak adamları bütün gece boyunca dolaşsınlar ve onlar uyumasınlar. Her gece yüksek dereceli bir rahip devriyeleri yönetsin. Ayrıca rahiplerden biri tapınak kapısının (görevlisi) olsun ve tapınağı korusun. Evinde hiç kimse karısı ile kalmasın. Kimi aşağıda evinde bulurlarsa ona ölüm (cezası verilir). Tapınakları pek çok koruyunuz ve siz uyumayınız. Ayrıca sizin için nöbet (iş aranızda) bölünmüş olsun. Kimin nöbet ile ilgili bir suçu olursa, o ölüm cezasına çarptırılsın. O affedilmesin (Süel, 1985: 55-57).

Bu uzun metin parçasında sıklıkla bahsedildiği üzere, tapınakta nöbet sistemi uygulanmaktadır. “Ayrıca geceleyin devriyeler koyulmuş olsun. Bütün gece boyunca dolaşsınlar. Dışarıda nöbetçiler nöbet tutsunlar. Tapınakların içinde tapınak adamları bütün gece boyunca dolaşsınlar ve onlar uyumasınlar. Her gece yüksek dereceli bir rahip devriyeleri yönetsin” metnin içindeki bu ifadelerden, tapınağın dıştan gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı organize bir şekilde korunduğu görülmektedir. Tapınağın içinde ve dışında nöbetçiler bulunmakta ve devriye gezmektedirler. “Ayrıca rahiplerden biri tapınak kapısının (görevlisi) olsun ve tapınağı korusun. Evinde hiç kimse karısı ile kalmasın. Kimi aşağıda evinde bulurlarsa ona ölüm (cezası verilir). Tapınakları pek çok koruyunuz ve siz uyumayınız. Ayrıca sizin için nöbet (iş aranızda) bölünmüş olsun. Kimin nöbet ile ilgili bir suçu olursa, o ölüm cezasına çarptırılsın. O affedilmesin.” Nöbet görevi oldukça önemli olduğu için nöbetçiler, asla görev terk edilmemeli düşüncesi ile hareket etmelidir. Birisi nöbeti terk edip evinde kalır ya da herhangi bir şekilde nöbeti ihmal ederse ölümle cezalandırılır. Uyulmadığı takdirde kişinin ölümle cezalandırılacağı bu uyarıların tek nedeni tanrının güvenini sağlamak değildir. Rasyonel bir amacı da gütmektedir. Zira metnin devamında gelen uyarılar bu duruma ışık tutmaktadır:

Ayrıca ateş konusunda da çok dikkatli olunuz. Eğer tapınakta bir bayram (var) ise, ateşi çok (dikkatlice) koruyunuz. Gece olunca ocakta kalan ateşi su ile iyice söndürünüz. Fakat (bu) ateş konusunda eğer şurda burda herhangi bir (yanan) kuru odun (kalmışsa) Onu söndüren (su ile iyice söndürmezse) ve sonra hangi tapınakta suç olursa tapınak tek başına mı mahvolur? Hattuşa (ve) kralın malı da mahvolmaz mı? Suçu işleyen soyu ile birlikte mahvolacak(tır). Tapınakta olanlardan bir kişi bile hayatta kalmayacak. Onlar soyları ile birlikte mahvolacaklar(dır) (Süel, 1985: 63-65).

Ateşin söndürülmesine dair uyarı kısmında geçen onu söndüren (su ile iyice söndürmezse) ve sonra hangi tapınakta suç olursa tapınak tek başına mı mahvolur? Hattuşa (ve) kralın malı da mahvolmaz mı? ifadesi tapınağın herhangi bir durumda yanmasının tüm şehrin yanıp kül olmasına neden olacağını açıkça dile getirmektedir. Kralın malı olarak kastedilen saray olabilir ya da tüm şehir. Bu uyarılar sadece tanrının mekânını değil aynı zamanda kenti korumayı da amaçlamaktadır.

Sonuç

Hititler, diğer Yakındoğu toplumlarına benzer bir şekilde özünü “tanrıları memnun etme” anlayışının oluşturduğu bir din düşüncesine sahiplerdir. Bu düşünce onların hayatını şekillendiren en önemli unsurdur. İnsan gibi algıladıkları tanrılarla ilişkileri yine bu algının şekillendirdiği efendi-köle ilişkisine benzetilmektedir. Nasıl bir köle efendisinin emirlerini harfiyen yerine getirme ve ona karşı çıkmama yükümlülüğü altında ise insanlar da tanrılarına karşı böyle bir yükümlülük altındadırlar. Tanrıların hizmetini yerine getirmekle görevli insanlar onun barınma, yeme-içme gibi ihtiyaçlarının karşılanacağı tapınaklar inşa etmişlerdir. Bu tapınakların düzenli bir şekilde yönetilmesi için de kral tarafından buradaki görevlilere yönelik direktifler gönderilmiştir. Bu direktiflerdeki en önemli unsur tanrıya karşı yapılacak hizmetlerin ihmal edilmemesidir. Tanrının istediği bir şekilde yapılan hizmet tanrının ruhunu teskin ederken aksi davranışlarda bulunmak onun öfkesine sebep olacaktır. Direktif metni incelendiğinde tanrının yiyecek ve içeceklerinin temiz olması ve bunları hazırlayan ve sunanların da aynı şekilde temizliklerine dikkat etmesi önemli bir konudur. Bir kirlilik durumu her zaman tanrının öfkesine ve gazabına neden olabilmektedir. Bu konuda ayrıntılı uyarılarda bulunmaktadır. Metinde üzerinde durulan diğer bir husus ise bayramların zamanında ve gerektiği gibi kutlanmasıdır. Tanrılara sunulacak kurbanların yapısı, tanrının hayvanları ve ürünlerinin insanlarınkilerle değiştirilmemesi, tapınağın korunması direktif metninde yer alan diğer uyarı unsurlarıdır. Hayatını tanrının memnuniyetine adanmış bir toplumun onun hizmetini eksiksiz yapması düşünülür ama bu direktiflerin oluşturulması ve diğer metinlerde rastlanılan örnekler durumun her zaman böyle olmadığını göstermektedir. Toplumsal kuralların ya da kanunların ihtiyaçları karşılamak amacıyla hazırlandığı anlayışı bu direktiflerin de yapılan suistimaller sonucunda ortaya çıkan ihtiyacın neticesinde hazırlandığını düşündürmektedir.

KAYNAKLAR

- AKDOĞAN, R. (2020). “HİTİTÇE YENİ BAYRAM METİNLERİ (Bo 3701, Bo 3968)”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.29, (4), 223-242.
- ALP, S. (2011). *Hitit Çağında Anadolu*. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- ALPARSLAN, M. (2007). *II. Murşili ve Dönemi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BECKMAN, G. (1999). “The Tongue is a Bridge: Communication between Humans and Gods in Hittite Anatolia.” *Archiv Orientalní* 67, 519-34.
- BECKMAN, G. (2013). “Hittite Religion”, *The Cambridge History of Religions in the Ancient World*, Cambridge University Press. 84-101.
- BRYCE, T. (2003). *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- DADDİ, F. P. (2004), “Palace Servants and Their Obligations”, (Ed. Alfonso ARCHI-F. P. DADDI), *Studi di Ittitologia in onore di Onofrio Carruba*, *Orientalia*, Vol. 73, Roma, 451-468.
- DE MARTİNO, S. (2004). Purità dei sacerdoti e di luoghi di culto nell'Anatolia ittita“. *Orientalia* 73. 348-362.
- DİNÇOL, A. (1982), *Hititler, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi I*. İstanbul: Görsel Yayınlar.
- EMİROĞLU, K.- AYDIN, S. (2003). *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- GOETZE, A. (1969). "Hittite Instructions". (Ed. J.B. Pritchard), *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament (ANET)*, Princeton University Press, Princeton, 346-361.
- HAAS, V. (1994). *Geschichte der hethitischen Religion*. Leiden: E. J. Brill.
- HUTTER, M. (1997). “Religion in Hittite Anatolia. Some Comments on "Volkert Haas: Geschichte der hethitischen Religion". *Numen*, C. 44, (1), 74-90.
- KARAUĞUZ, G. (2020). *Hitit Duaları Kil Kitapları*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- KARAUĞUZ, G. (2020). *Hititlerde Fal ve Kehanet*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

- KRAMER, S.N. (2002). *Sümerler*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- KÜÇÜKBEZCİ, H. G. (2019). "Hitit İnancında Farklı Kurban ve Sunu Türleri". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (41), 139-147.
- MOUTON, A. (2004). "Le rituel de Walkui (KBo 32.176): quelques réflexions sur la déesse de la nuit et l'image du porc dans le monde hittite". *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie*, V.94, (I), 85-105.
- MOYER, J.C. (1969) *The Concept of Ritual Purity Among the Hittites*. PhD thesis, Waltham (MA): Brandeis University.
- MURAT, L. (2012). "Hititlerde Su Kültü". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 31, (51), 125-158.
- MURAT, L. (2016). *Anadolu'da Kaşkalar*. Ankara: Hel Yayınları.
- ÖKSE, A. T. (2018). "Eski Önasya'da Bayram ve Büyü Ritüelleri". *Aktüel Arkeoloji*, (62), 14-21.
- REYHAN, E. (2009). "Hititlerde Devlet Gelirleri, Depolama ve Yeniden Dağıtım". *Gazi Akademik Bakış*, C. 2, (4), 157-174.
- REYHAN, E. (2016). "Hitit Kültür Dünyasında Bayram Ritüelleri". *Turkish Studies*, C.11, (16), 89-114.
- REYHAN, E. (2017). *Hitit Devleti'nde Siyaset ve Yönetim*. Ankara: Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları.
- REYHAN, E. (2018). "Hitit Toplumunda Öldürme Eylemi Üzerine Bir İnceleme", *XVII. TTK Bildiri Kitabı* I. Cilt, 15-17 Eylül 2014, 69-99.
- SEVİNÇ, F. (2013). *Hititlerde Öteki Kurban ve Büyü*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- SİNGER, I. (2002). *Hittite Prayers*. Atlanta: Society of Biblical Literature.
- SÜEL, A. (1985). *Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri ile İlgili Bir Direktif Metni*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- TAGGAR-COHEN, A. (2014), "Concept of the divine in Hittite culture and the Hebrew Bible: expression of the divine". *Journal for the Interdisciplinary Study of the Monotheistic Religions (JISMOR)*, 9 29-50.
- ÜNAL, A. (1988). "The Role of Magic in the Ancient Anatolian Religions According to the Cuneiform Texts from Bogazköy-Hattusa" (Ed. H.I.H. Prince Takahito Mikasa), *Essays on Anatolian Studies in the Second Millennium B.C.*, BMECCJ 3, 52-85
- ÜNAL, A. (2003). *Hititler Devrinde Anadolu II*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.